tům o totožnosti Jehana Susqueho s Janem Žižkou není spíše s velkou pravděpodobností přijímána totožnost obou těchto osob.

Jiří Jurok

František ŠMAHEL
Husitská revoluce
I. Kořeny české reformace
Praha, Karolinum 2023, 861 s., ISBN 978-80-246-5175-0.

Klasické *opus magnum* moderní české medievistiky vychází česky nyní potřetí. Poprvé se dostalo do ruky jen nevelkému okruhu zájemců. Nakladatelství Svoboda, které se koncem 80. let rozhodlo vydat Šmahelovu knihu, v porevoluční nakladatelsko-chaotické situaci roku 1990 stornovalo již vysázený text. Autor následně upravil koncepci díla a rozšířil je. Vyšlo však v jen improvizovaném „interním" čtyřsvazkovém vydání roku 1993. Následovala již důstojná edice z roku 1996 v univerzitním nakladatelství Karolinum a po ní prestižní německé vydání z roku 2002 a polské z roku 2018. Autor podle svého zvyku (tak jako v každém předchozím vydání) aktualizoval jednotlivé kapitoly nejen v aparátu či v reflexi stavu historiografie, ale i přímo do textu knihy zapracoval výsledky svých vlastních i početných cizích nových výzkumů. Je třeba vyslovit obdiv nad šíří Šmahelových znalostí a nad promýšlením nejnovější literatury, snad ještě více pak nad jeho schopností stručně a precizně, tedy nevýčtově, vtělit její přínos do nového vydání rozsáhlého díla.

Podrobně seznamovat čtenáře recense s obsahem dnes již klasické knihy asi nemá smysl. I rozbor modernizačních či aktualizačních partií přenechme raději specialistům. Připomeňme proto pouze, že prvý svazek díla, který systematicky analyzuje předpoklady vzniku husitské revoluce, je rozdělen do pěti tematických kapitol. První z nich sleduje proměny obrazu husitství v historiografii 19. až 21. století, a to až k velmi živým „okruhům a látkám současného bádání" (s. 75–84). Šmahel tu konkrétně dokládá, že soustavný a kritický pramenný výzkum nadále přináší podstatné nové poznatky i pro tak dlouho a intenzivně zkoumanou tematiku, jakou je pro českou i zahraniční historiografii husitství.[1]

1 Toto zdánlivě banální konstatování zdaleka není zbytečné. Srovnej kupříkladu názor Miroslava Hrocha, který soudí: „Ostatně o starších dějinách toho dnes již víme tolik, že to v mnoha případech postačí pro formulaci problému a otevírá cestu ke kritickému a kvalifikovanému zobecňujícímu výkladu, a tedy také k (re)konstrukci širších souvislostí, aniž bychom potřebovali archivní

Druhá, pro mne kdysi při prvním setkání s touto knihou snad nejvíce objevná kapitola, je věnována „evropským souřadnicím a paralelám".[2] Z jejích závěrů stojí za zdůraznění věty: *„Kumulace dlouhodobých i přechodných depresí vyznačovala situaci i v jiných oblastech Evropy, aniž se zatím podařilo průkazně doložit existenci celkové ekonomické krize v rámci více státních útvarů. Krizové projevy v různých státech i teritoriálních oblastech se někdy umocňovaly, jindy vzájemně zeslabovaly... Letmý pohled do dějin Evropy umožňuje mnohé jevy lépe pochopit a vyvarovat se přeceňování některých českých skutečností, sám o sobě však není s to vysvětlit podmínky a příčiny revolučního vyústění husitského reformního hnutí"* (s. 194).

Třetí kapitola byla věnována „rozpadu církevní a světské moci". Šmahel připomíná, že *„i když královská doména v Čechách ani za Václavovy vlády nedoznala podstatné újmy, krize státních financí se prohlubovala rok od roku. ... Krach mincovního systému v předvečer revoluce však lze spíše jen tušit než prokázat. ... Starší předpoklady o neúměrné koncentraci pozemkového majetku v ‚mrtvých rukou' české církve se plně potvrdily. Současně se však ukázalo, že mnohé církevní instituce včetně pražského arcibiskupství byly z různých důvodů v hospodářském a finančním úpadku"* (s. 323). Neméně důležité je, že *„české panstvo vytyčilo za svůj cíl návrat k politickému zřízení Karla IV. Ve skutečnosti však odbojné panstvo prosadilo mnohem hlubší změny mocenského organismu, které ve svém úhrnu výrazně omezily panovnickou libovůli a položily zřetelné základy budoucí stavovské monarchii"* (s. 324).

Rozsáhlá čtvrtá kapitola se zabývá „sociální a národnostní otázkou obecného lidu". Dávné recense na první vydání občas zvažovaly, zda autor v textu, který v první verzi vznikal ještě v 80. letech, není příliš tolerantní k názorům svých marxistických přátel. Ze shrnujících tezí, které zde Šmahel formuloval, však jasně vysvítá, jak daleko mu byl a je jakýkoliv třídně sociální, resp. i jiný monokausální výklad vzniku husitství. *„Jestliže v naprosté většině královských měst v Čechách a na Moravě se vládnoucím kruhům podařilo udržet na uzdě početné složky chudinského obyvatelstva, lze z toho se značnou pravděpodobností vyvodit, že jeho existenční podmínky se ani v druhém desetiletí 15. století nezhoršily natolik, aby byly bezprostřední hrozbou výbušného sociálního přetlaku. ... Nic nenasvědčuje tomu, že by rozdílnou míru revoluční aktivity venkovských regionů bylo možné vysvětlit odlišnou kvalitou i kvantitou pozemkové renty, anebo drastickým zvýšením mimořádných dávek a mimoekonomic-*

bádání." Srovnej: Miroslav HROCH, *Hledání souvislostí. Eseje z komparativních dějin Evropy*, Praha 2016, s. 14.

2 Šmahel v předmluvě k prvému vydání říká: „Husitství pro mne vždy bylo součástí obecných dějin, a proto jsem předem upustil od hledání jeho smyslu pro pomyslné české dějiny." Srovnej: František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I.,* Praha 1993, s. 9.

kého útlaku v podobě znevolňovacích zásahů. ... Vlastním podhoubím radikalizace sociálního pohybu některých venkovských, zejména jihočeských oblastí bylo mentální klima vzrůstajících kolektivních a individuálních nejistot existenčního rázu, v němž se odrážely hospodářské a jiné důsledky drobných válek, mocenských rozbrojů a zhoubných epidemických kalamit. ... Nevyhraněnost sociálních rozporů v krizovém období české předrevoluční společnosti nalezla svůj výraz i v celospolečenském záběru a proticírkevním zaměření reformních programů a cílů, které se staly svorníkem nejrůznějších zájmů i tužeb v širokém rozmezí od dílčích reforem až po dalekosáhlé společenské proměny" (s. 482n).

Poslední kapitola prvního dílu (s. 484–655) by mohla „žít" i jako samostatná kniha, sledující téma „evangeliem proti feudalismu" v širokém oblouku od mystérií víry, pověr a lidové zbožnosti až po reformní program husitské revoluce a táborské vize společnosti bez pánů a poddaných. Šmahel tu důkladně zkoumá jak obecný stav křesťanství v Čechách i Evropě, tak zejména shrnuje své názory na reformní myšlení i hnutí a zdůrazňuje, že pro reformátory nebyla *„základní kategorií společnost v rámci jednoho státního či nacionálního svazku, nýbrž univerzální pospolitost věřících s papežem a jemu podřízeným, hierarchicky odstupňovaným duchovenstvem. Náprava církve měla tak v prvé řadě být nápravou církevních institucí. ... Reformní myšlení tudíž odráželo sociální jevy a hlediska pouze druhotně, závisle na primárním konceptu církve a z vnějšku vrstev a skupin, v nichž hledalo oporu a k nimž se obracelo*" (s. 652).

Závěr kapitoly pak interpretačně předjímá děje, jimiž se autor blíže obírá v druhém dílu knihy: *„Díky tomu, že se většinové křídlo husitské levice dokázalo včas vzdát utopického snu o rovnostářské společnosti vyvolených bratří a sester, neztratilo svou zakotvenost v podmínkách místa a času a po překonání pikartské krize mohlo na sebe strhnout hegemonii v celozemském rozsahu. Z dějinného nadhledu nelze pominout ani řadu realizovaných bodů reformního programu, jež vedly k hlubokým strukturálním změnám v majetkové držbě i v politicko-mocenském ústrojí a jež v neposlední řadě též přispěly k dílčím sociálním opatřením ve prospěch venkovského a městského lidu*" (s. 655).

Kdysi v proseminářích bylo nám, adeptům historické vědy, vysvětleno, že historiografie je obor, který na úzkém hřebínku, po němž kráčí, musí vybalancovat na jedné straně nárok na krajní exaktnost a kritickou ověřitelnost analýz, resp. na bezpečnou argumentační podloženost interpretací, aby však na druhé straně nepozbyl váhy nárok na narativnost a literární sdělnost textů, jejichž výklad nelze zakódovat do pouhých vzorců nebo grafických symbolů, jako činí přírodní vědy. František

Šmahel to ví a jeho (slovy Jaroslava Mezníka) „olbřímí dílo … v němž stěží naleznete hluchá místa", resp. obecně „nejvýznamnější historické dílo, které bylo u nás vydáno v uplynulých desetiletích",[3] je při vší exaktnosti a analytičnosti zároveň „velkým vyprávěním", které se výborně čte a které každého o širších souvislostech jevů přemýšlejícího historika inspiruje k obecnějším úvahám také o jiných epochách a historických situacích. Obecný význam tak má pro mne např. Šmahelova věta: *„Krizové jevy české společnosti před rokem 1420 neměly jednu příčinu, jednoho viníka či postiženého. Sporný pojem „krizi" ztratil svou pomyslnou jednoznačnost v podobě jediné rozhodující determinanty reformního i revolučního procesu a stal se tak pomocným konceptem převládajících jevových skutečností, spojených pojmenovatelem viditelných rozporů a neduhů, jež se v době vlády Václava IV. nejen umocňovaly, ale i křížily"* (s. 484).

Jakou roli tedy hraje Šmahelova kniha v českém dějepisectví třetí dekády 21. století? Zcela jistě není podstatná jen pro badatele o pozdním středověku. Už v recensích na první vydání Husitské revoluce ale stály proti sobě dva protichůdné pohledy na vliv tohoto díla na mladou dějepiseckou generaci: Jedním byl nárok Petra Čorneje: „*Šmahelovu práci by měli číst nejen specialisté a pracovníci zavedených vědeckých institucí, nýbrž povinně i vysokoškolští studenti dějepisu*."[4] Druhý, skeptický postoj vyjádřil o rok později Martin Nodl v rozsáhlejších recensních úvahách nad *Husitskou revolucí*, když soudil, že Šmahelovy důkladné analýzy husitologické literatury nejen nebude po řadu desetiletí nutno opakovat, ale že to ani nebude možné, „*protože pracovitost mladé historické generace se od generace, k níž Šmahel patří, až propastně liší*".[5] Mínil tím, že nastavené kvalitativní měřítko a zároveň nárok na objem zpracované a hluboce promyšlené materie přesahuje možnosti generace, etablující se v historické vědě na konci 20. století?

Dnešní pohled na recepční možnosti a schopnosti historické obce ve vztahu k tomuto dílu je již předem poznamenán skutečností, že od prosazení se internetu v prvé dekádě 21. věku získala studentská a mladá badatelská generace nejen otevřené bohaté informační pole, ale že řada (nejen) historiků má také stále závažnější problémy se zvládáním velkých textových celků. Otázka reálného působení Šmahelova skvělého, ovšem také gigantického a jak na soustředění, tak na rozhled čtenáře náročného díla je tedy do jisté míry komplikovaná. Kdyby jeho kniha byla „pou-

3 ČČH 93, 1995, č. 1, s. 125–130, zde s. 125, 130.

4 Petr ČORNEJ, *Velká kniha o husitství*, Dějiny a současnost 16, 1994, č. 1, s. 56–58, zde s. 58.

5 Martin NODL, *Čtení s tužkou v ruce. Úvahy nad husitskou revolucí Františka Šmahela*, Listy filologické CXVIII, 1995, s. 315–322, zde s. 316.

hou“ syntézou, zprostředkovávající ve velkolepé fresce proměny české i evropské společnosti od poloviny 14. stol. do kutnohorského náboženského roku 1485, zůstal by okruh jejích čtenářů při vší epičnosti řady partií rozsáhlého textu možná spíše omezený. Takový bývá osud „standardních“ děl.

Šmahel ale cíleně nepsal syntézu. Zkoncipoval knihu, jejíž čtenář je vtažen do dobrodružství objevování nových horizontů reality. V předmluvě k prvnímu vydání (škoda, že nebylo v právě recenzované edici přetištěno a je nahrazeno stručnější variantou úvodního textu) autor napsal: *„Vzdálenost mezi hladinou analytických výzkumů a povšechným zobecněním staršího data narostla natolik, že spojnice mezi nimi se již víceméně zpřetrhaly. Úkolem dneška je analýza vyššího stupně, jejímž předmětem jsou rozsáhlé komplexy jevů v horizontálních i vertikálních průřezech. Při zkoumání systémů, funkcí a strukturálních vazeb velkých celků vystupují do popředí kriticky prověřená hromadná fakta, aniž přitom jednotliviny (s výjimkou podružných detailů) ztrácejí svou případnou směrodatnost.“*[6]

Šmahel při psaní koncentroval a do textu uložil nejen své sumarizující interpretace relevantní literatury a tam, kde to dosud nezpracovaná problematika vyžadovala, také originální analýzy pramenné materie, ale vkládal sem (ne vždy s odkazy na svá početná vlastní díla, jak si již roku 1995 v recensi postěžoval Jaroslav Mezník)[7] i ostatní svoji, řadou publikací podloženou, badatelskou zkušenost. To není zanedbatelný faktor: Šmahelovo dílo, dnes podchyceno úctyhodnou, knižně vydanou bibliografií, představuje 62 knižních publikací, 24 editovaných týmových prací a sborníků a 309 samostatných studií, o stovkách recenzí nemluvě.[8] Martin Nodl v úvahách z roku 1995 připomněl, že přinejmenším vědecký čtenář by pro skutečné docenění Šmahelova textu měl tento korpus znát či konsultovat.[9]

Kniha *Husitská revoluce* představuje čtivý a inspirativní, současnou českou i šíře celoevropskou medievistiku kriticky diskutující, mnohostranně inspirativní text, který lze doporučit zájemcům o středověk vlastně stejně upřímně jako badatelům o soudobých dějinách, jsou-li otevřeni modernizačním impulsům a metodologickým inovacím. Pozorný čtenář také spatří v textu se zrcadlící intelektuální portrét jeho autora. Šmahelovu knihu lze číst mnoha způsoby a pokaždé s užitkem a radostí. Nadto je a bude podstatnou součástí pokladu soudobé české kultury.

Jiří Pešek

6 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce I.,* Praha 1993, s. 9.
7 Jaroslav MEZNÍK, ČČH 93, 1995, č. 1, s. 125–130, zde s. 130.
8 F. ŠMAHEL, *Bibliografie vědeckých prací Františka Šmahela*, Praha 2023.
9 M. NODL, *Čtení s tužkou v ruce*, s. 322.